

היחס בין קונמות להקדש / לה.

תוכן:

הצגת הסוגיא

א. מחלוקת הרא"ש והר"ן

יסוד מחלוקת הרא"ש והר"ן

ב. קונם כללי ופרטי

ישוב דברי הר"ן עפ"י הקרן אורה

סיכום

הצגת הסוגיא¹

הגמ' (לה.) מביאה איבעיא של רבא מרב נחמן האם יש מעילה בקונמות, היינו שכאשר אדם נדר איסור על עצמו, האם כאשר נהנה ממנו מעל וצריך להביא קרבן אשם על מעילתו כמו בכל מועל בהקדש או לא. וזה לשון הגמרא שם:

"בעא מיניה רבא מרב נחמן יש מעילה בקונמות או לא. אמר ליה תניתוה: מקום שנוטלין עליה שכר תיפול הנאה להקדש, למימרא כי הקדש, מה הקדש יש בו מעילה אף קונמות יש בהן מעילה".

כלומר, רב נחמן פושט מהמשנה (לג.) שאומרת שאם אדם בא להחזיר אבידה לבעליה, ובעל האבידה מודר הנאה מהמחזיר, מותר למחזיר להשיב לו את אבידתו, מחמת שאין זו חשובה הנאה הואיל ומשיב לו דבר שהיה שלו, ורק מבריש נזק אבידתו מעליו².

אבל אומרת המשנה, שאם באותו מקום משיבי האבידה נוטלים שכר³ ובמקרה זה לא רצה המחזיר ליטול שכרו, נמצא בעל האבידה נהנה מהמחזיר על שפטרו מתשלום, וע"כ אומרת המשנה שבמקרה כזה תיפול הנאה להקדש, היינו שיתן בעל האבידה להקדש את השכר שהיה צריך לתת למחזיר זה.

ודייק רב נחמן שמדוע אמרה המשנה שתיפול הנאה להקדש ולא למקום אחר, אלא ודאי מפני שלמעות הללו יש שייכות להקדש, לכן אמרה המשנה ש'תיפול הנאה להקדש', ולכן אפשר להוכיח מכאן שיהיה דינו כהקדש גם לעניין מעילה.

מכיוון שקי"ל כשיטה שיש מעילה בקונמות וכך גם נפסק להלכה, כל ביאורינו לקמן בס"ד יהיו על הצד שיש מעילה בקונמות⁴.

בספק של הגמ' האם יש מעילה בקונמות, יש לשאול שאלה יסודית, מה ההו"א שתהיה מעילה בקונמות, הלא מעילה שייכת בדיני הקדשות, וקונם הוא בכלל לשון של נדרי איסור?

¹ המאמר נכתב לרפואת מורנו הרב איתמר בן הנריטה חסיה, ולרפואת שרה נעמי בת עליזה בתושח"י. ולהסרת המגיפה מעלינו ומעל כל בית ישראל אמן.

תודה רבה לבחור היקר החפץ בעילום שמו שהשקיע מאוד ועיין במאמר והחכימיני מהערותיו החשובות. ותודה רבה כפולה להשי"ת שזיכני וסייעני לכתוב מאמר זה, וזיכני ללמוד בישיבה הקדושה הזו.

² עפ"י העולה למסקנה מהגמ' בדף לד. ועי' ר"ן לג: ד"ה מידעם דנפשיה.

³ במקום שבטל מן הסלע מחמת השבת אבידה זו.

⁴ ולא קשה כיצד קיי"ל שיש מעילה אם חכמים בסוגייתנו חולקים על ר"מ בזה, מפני שהגמ' בשבועות כב. הופכת את השיטות ונמצא שחכמים הם הסוברים שיש מעילה.

כמו"כ יש לברר לסברא שיש מעילה, מה היחס בין קונם להקדש, האם זה בגלל שקונם כהקדש לגמרי, או שמא הוא כהקדש רק למעילה.
נראה שיש לבאר בס"ד עפ"י מה שנחלקו הראשונים בסוגייתנו.

א. מחלוקת הרא"ש והר"ן

בביאור דיוקו של רב נחמן ומה שקונם חשוב כהקדש נחלקו הרא"ש והר"ן. שהרא"ש (על המשנה בדף לג. ד"ה תפול הנאה להקדש) הבין שמחמת שאסר על חברו כהקדש, הקדש גמור הוא, ולכן תפול הנאה להקדש. ומדויק הדבר בלשונו שכתב: "ולא מצי להוליכה לים המלח (כשאר איסורי הנאה שצריך לאבדם) דלאו כל כמיניה להפסיד להקדש, והיינו דדייק מהכא בגמ' דיש מעילה בקונמות". ממה שאמר "לאו כל כמיניה להפסיד להקדש", יוצא לדברי הרא"ש שהסיבה שהמשנה לא אמרה שיוליך את המעות הללו לים המלח כשאר איסורי הנאה, היא מפני שאינם איסורי הנאה כי אם הקדש גמור שאסור להפסידו.

לעומתו הר"ן (לה. ד"ה תפול הנאה להקדש) הבין שכל מה שאמרה המשנה שתפול הנאה להקדש לא שנדרו כהקדש גמור, כי אם להשמיע שיש בו דין מעילה כהקדש, ומדויק בלשונו שכתב (סו): "למימרא כהקדש - דאי לא דמי קונמות להקדש, הוה ליה למימר יוליך הנאה לים המלח כדקתני בכל דוכתא, אלא משום דבקונמות יש בהן מעילה כהקדש, כיוון דבהקדש עסיק - תנא תפול הנאה להקדש". היינו שבאמת היה אפשר גם לומר במשנה יוליכם לים המלח, אלא שהתנא רצה להשמיע שקונמות כהקדש, ובגלל שבזה עסק - נקט שתפול להקדש, למרות שבאמת היה אפשר לומר גם לשון אחרת. ועוד נראה להוכיח שסבר שאין קונם כהקדש גמור, מחמת שבסוף הסוגיא הסתפק האם לאחר שמעל בקונם יוצא לחולין כהקדש, ואם היה סובר שקונם כהקדש גמור, לא היה מסתפק שהרי ודאי שיצא לחולין.

נמצא שנחלקו הרא"ש והר"ן מהו דין מעילה בקונמות, שמדברי הר"ן יוצא שמעילה זה חידוש דין יחידי בתוך קונם ולא שחשוב הקונם כהקדש, ואילו לרא"ש קונם הוא כהקדש גמור ולכן גם יש בו מעילה⁵.
ולכאורה דברי הר"ן יותר מובנים שהלא נדרי איסור והקדש הם שני דינים שונים, וכמו שהר"ן בעצמו חילק בריש המסכת (ב. ד"ה כל כינויי), וצריך אם כן להבין מהי סברת הרא"ש שהקדש וקונם אחד הם.
אמנם החילוק של הר"ן בין נדרי איסור להקדש, הוא גופא מעורר לשאלה גדולה בדבריו, שאם נדר איסור אינו כהקדש כיצד יש צד לומר שיש בו מעילה, הלא מעילה היא חידוש בדיני הקדש, וא"כ לכאורה פשוט שאין מעילה בקונמות?

לפני שניישב את השאלות הנ"ל, ננסה קודם להבין בס"ד מה יסוד מחלוקתם.

יסוד מחלוקת הרא"ש והר"ן

נראה לבאר בס"ד עפ"י מה שנחלקו ג"כ בריש המסכת מהו עיקר הנדר, ובכך נמצא שכל חד אזיל לשיטתיה.
הר"ן (ב. ד"ה כל כינויי) סבר שעיקר הנדר הוא שיאמר "דבר זה אסור עלי" אף בלי שיתפס בדבר הנדר ויאמר "ה"ז אסור עלי כקרבן", דבין כך ובין כך נדרו נדר ועיקר נדר הוא זה, זאת אומרת שנדרי איסור עומדים בפני עצמם ולא תלויים בנדרי הקדש ולכן לא צריך שיתפס בדבר הנדר.

⁵ וראיתי שבאמת ככה ביאר במחלוקתם הקובץ הערות (סי' נב אות יג) שנחלקו אם זה ממש ממון הקדש או לא.

לעומתו הרא"ש (ב. כל כינויי והתוס' שם) סבר שעיקר הנדר הוא שיתפסו בדבר הנדור, היינו שיאמר "דבר זה אסור עלי כקרבן" או שיאמר "קונם עלי דבר זה" דבגמ' (י). אמרו שקונם הוא לשון קרבן. ויוצא מזה שאם לא אמר לשון של התפסה בדבר הנדור, לא הוי עיקר הנדר כי אם ידות.

צריך להבין א"כ מהי הסברה שהביאה את הרא"ש לומר שהתפסה מעכבת בנדר, ואילו לר"ן אינה מעכבת. ובשיעורים שמסר לנו הרב אב"י סילבצקי שליט"א על פרק ראשון, ביאר שנחלקו הרא"ש והר"ן מה הכוח שהתורה נתנה לאדם הנודר, שלצד שהתפסה אינה עיקר הנדר ואינה מעכבת, צריך לומר שהתורה נתנה לאדם כוח לאסור על עצמו דבר המותר אף בלי שיתפסהו בדבר הנדור, ואילו אם נאמר שהתפסה היא עיקר הנדר ומעכבת, אין לאדם כוח מה"ת לאסור על עצמו דבר המותר אם לא יתפסהו בדבר הנדור (עפ"י דברי המל"מ נדרים א, ז).

ומכאן אפשר לומר שנחלקו במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בסהמ"צ (עשין צד) שהרמב"ם סבר שמ"מוצא שפתיך תשמור" (דברים כג, כד) נלמד כל הציווי לקיים נדרי איסור, שבועות וכדו', ואילו הרמב"ן השיג עליו בזה, והקשה שהרי הפסוק של "מוצא שפתיך תשמור" מדבר רק על נדרי גבוה כהקדש וקרבנות, אבל נדרי איסור לא נלמדו מזה, ולכן אם ירצה שיחול נדר האיסור שלו צריך להתפסו בקרבן בכדי שיהיה לו תוקף מה"ת, שהלא רק קרבן נלמד מהפס' של "מוצא שפתיך תשמור".

ונראה לומר שגם הרא"ש והר"ן נחלקו בזה מהו התוקף מה"ת של נדר, שהר"ן שאמר שעיקר הנדר הוא אף בלי התפסה, סבר כהרמב"ם שגם נדרי איסור נלמדו מ"מוצא שפתיך תשמור", ועי"ז התורה נתנה כוח לאדם לאסור דבר המותר, והרא"ש שאמר שעיקר הנדר הוא על ידי התפסה בדבר הנדור, סבר כהרמב"ן שאין לנדר תוקף מה"ת, וע"כ צריך להתפסו בדבר הנדור.

א"כ נשוב לסוגייתנו גבי מחלוקתם במעילה, שאפשר לומר שנחלקו עד כמה הנדר תלוי בהקדש שהתפס בו, שמה שהר"ן סבר שאין קונם כהקדש גמור, אין זה אלא בגלל שלקונם יש כוח מה"ת לעמוד בפנ"ע, ואינו תלוי בהקדש שהתפס בו אלא רק לעניין דין מעילה שבו וע"כ אינו כמו הקדש גמור.

והרא"ש סב"ל שקונם הוא כהקדש גמור מחמת שאין נדר איסור יכול לעמוד בפנ"ע אלא רק ע"י שיתפס בדבר הנדור כהקדש, ומחמת שכל התוקף של הקונם הוא רק ע"י הצד הנדור שתפס בו הריהו כהקדש גמור. ומכל האמור, עולה הבנה חדשה באיזו מציאות יש מעילה בקונם, שכל מה שנחלקו הרא"ש והר"ן הוא רק במה ששאלה הגמ' האם יש מעילה בקונמות, היינו שיתפס את איסורו בדבר הנדור כבגמ' בפ"ק (י).⁶ ולכן צריך לומר שלר"ן רק בזה יש ספק האם יש מעילה, אבל אם רק אסר על עצמו שלא בהתפסה, לפי הר"ן לא יהיה באיסור זה מעילה, שהלא ביארנו לעיל שכל הסיבה שלר"ן יש מעילה היא רק בגלל שהתפס בלשון קונם, היינו קרבן, והמשמעות של התפסה זו, היא שיהיה עכשיו באיסור זה גם מעילה כקרבן, ואם לא אמר לשון זו לא יהיה בנדר זה מעילה.

אבל לרא"ש לא משנה האם התפס בנדר או לא, בכל מקרה יש מעילה בנדר איסור, מפני שאין מציאות שאיסור יעמוד בפנ"ע בלא שיתפסו בדבר הנדור, ומה ששאלה הגמ' האם יש מעילה בקונמות הוא בדוקא, מפני שהמציאות היחידה של נדר היא כבקונם.

⁶ בסוגייתנו מדובר שהתפס בהקדש שהרי אמר "קונם עלי ככר זה" ובגמ' דף י'. אמרו שקונם הוא כינוי לקרבן, וה"ז כאילו אמר קרבן עלי ככר זה.

⁷ כנ"ל הערה הקודמת.

לסיכום, עולה בס"ד שמה שנחלקו הרא"ש והר"ן האם קונם כהקדש גמור או לא, ה"ז תלוי ביחס עד כמה קונם תלוי בהקדש שבו.

ובזה תורצו בס"ד השאלות שעלו בתחילת דברינו, שלא קשה על הרא"ש חילוק הר"ן בין נדרי איסור להקדש, מחמת שאפש"ל לשיטת הרא"ש שאע"פ ששני דינים הם, מ"מ נדר איסור תלוי בהקדש כנ"ל שעיקר הנדר ע"י התפסה.

ולא קשה על הר"ן מה ששאלנו שאם סבר שיש חילוק בין נדרי איסור להקדש, כיצד סבר שיש מעילה באיסור הלא מעילה שייכת להקדש, אלא אפשר לתרץ בס"ד שכל מה שהר"ן אמר שיש מעילה באיסור הוא רק בהיכא שאמרו בלשון קרבן כסוגיין ונמצא שבנדר זה יש גם דין איסור וגם הקדש. ומצאתי שמעין מש"כ יוצא ג"כ מדברי המל"מ (מעילה ד, ט בספק השלישי).

יוצא מדברינו, שלהרא"ש הסיבה שיש מעילה בקונם היא מפני ששייכת מעילה בקונם שהרי עיקר דינו כהקדש, ולהר"ן יש מעילה באיסור רק בהיכא שאמרו בלשון קונם, אבל זה רק מסיבה חיצונית ולא ששייכת מעילה בעיקר דין נדר איסור.

נפק"מ במחלוקתם

ודאי שיש במחלוקתם עוד השלכות כגון האם יש הבדל בין קונם פרטי לכללי כדלקמן, וכן האם יוצא לחולין לאחר מעילתו כשאר דיני מעילה, שאף שהר"ן הסתפק בזה כדלקמן, נראה ודאי שלהרא"ש פשוט שיצא לחולין.

ולאחר כל האמור אפשר להגיע לדקדוק נפלא מה תוקף איסור הקונם לכל שיטה, שלהרא"ש הקונם קדוש בקדושת הגוף כהקדש, ואילו להר"ן אינו קדוש בקדושת הגוף, כי אם רק אסור עליו, והגענו בס"ד להבין ג"כ מה היחס בין הנדר לקונם.

ב. קונם כללי ופרטי

הגמ' בהמשך סוגייתנו מביאה ראייה לדברי רב נחמן שיש מעילה בקונמות, מברייטא שנחלקו בה ר"מ ורבנן, ר"מ אומר שאם אמר אדם "קונם ככר זו הקדש" ואכלה עם חברו, בין הוא ובין חברו מעלו, ולפיכך יש לככר זו פדיון כהקדש, אך אם אמר "קונם ככר זו עלי הקדש" ואכלה, הוא מעל וחבירו אינו מעל. נמצא לפי ר"מ שיש הבדל בין "קונם כללי"⁸, היינו שאסרו על כ"ע ולכן כל האוכלו מועל ויש לו פדיון, לבין "קונם פרטי" שאסר רק על עצמו וע"כ רק הוא מעל ואין לו פדיון.

וחכמים אומרים שבין בקונם כללי ובין בפרטי לא מעל, לפי שאין מעילה בקונמות.

ובדברי ר"מ שיש הבדל בין קונם פרטי לכללי יש לשאול, שאמנם מובן דין קונם כללי, אבל בפרטי מי איכא מידי שהחפץ קדוש עליו ועל העולם אינו קדוש, דממה נפשך, אם קדוש יהיה אסור על כ"ע, ואם אינו קדוש לא יהיה אסור גם עליו ולא ימעול בו, א"כ כיצד יש לפי ר"מ מציאות של "חצי קדושה"? מכאן אפשר לבוא לבאר את ספקו של הר"ן.

האם קונם יוצא לחולין אם מעל

⁸ עי' ר"ן ד"ה וחכ"א בין כך וכך.

הר"ן (ד"ה ולעניין הלכה) בסוף הסוגייה מסתפק האם מי שמעל בקונמות אם נותר איסור קונם זה לאחר שמעל, כהקדש שיוצא לחולין ע"י מעילה או לא.

וצריך להבין מה הספק של הר"ן, שהרי אם העלנו שיש מעילה בקונמות ושוים דיניהם להקדש, ודאי שגם יצא לחולין לאחר שמעל?

אלא שמישוב כמ"ש לעיל שלהר"ן כל הסיבה שיש מעילה כאן הוא רק מפני שאמר לשון קונם, שנדר האיסור נתפס בדבר הנדור, ואפ"ש להסתפק הר"ן בעצם עד כמה איסור זה תלוי בדבר הנדור, האם הוא רק יעבור על איסור מעילה, או שמא מעילה גמורה היא וכוחה רב אף להוציא איסור זה לחולין⁹, וכן כתב הקהילות יעקב (נדרים סימן כה) שכל הספק של הר"ן הוא רק משום שסובר שגם אם יש מעילה אין זה ממון גמור של הקדש, אבל אם נאמר שלצד שיש מעילה בהקדש הוא הקדש גמור, אז ודאי שיוצא לחולין כמו כל הקדש.

יישוב דברי הר"ן עפ"י הקרן אורה

לפי הבנת הספק שביארנו לעיל, אומר הקרן אורה שהספק האם יצא לחולין תלוי בין קונם כללי לפרטי, ואפשר לבאר דבריו שהחילוק הוא שבקונם כללי בגלל שאסר אותו על כ"ע דמי שפיר להקדש שאסור נמי על כ"ע¹⁰, ולכן ההקדש שבאיסור זה משפיע מאוד אף לעניין שיהיה בקונם זה פדיון כמו שאמר ר"מ "לפיכך יש לה פדיון", וצ"ל שאם יש בו פדיון יש בו גם את דין זה שיוצא לחולין אם מעל, אבל בקונם פרטי מחמת שלא דומה כ"כ להקדש בגלל שאסר בקונם רק על עצמו, סבר ר"מ שאין בו פדיון ולכן לא יהיה בו גם את הדין שיוצא לחולין. ובזה נפשט הספק של הר"ן שיש מקרה שבו יוצא לחולין ויש מקרה שלא.

מיהו הקרן אורה דוחה את החילוק שאמר, מפני שאף שבקונם פרטי אין פדיון, לא חייבים לומר שזה בגלל שההקדש לא משפיע וא"כ לא ישפיע בכלל אף לעניין שיוצא לחולין, אלא אפ"ש שאף שלא משפיע כ"כ שתוכל לחול הקדושה בדבר אחר ע"י הפדיון, אבל לעניין יציאה לחולין שמא ישפיע.

אבל פושט הקרן אורה בדרך אחרת מהירושלמי (ד, ב, מובא ברשב"א כאן) שאומר שבקונם פרטי "מעל לפי טובת הנאה", דהיינו שמעילתו היא כפי טובת ההנאה המועטת שנהנה ולא כמעילה רגילה שאף אם נהנה מעט מעל לפי כולה, ואם אומר הירושלמי שמעל רק לפי טובת הנאה, נראה שאין זו מעילה גמורה, ולכן לא תהיה מעילה גמורה אף לעניין זה שיצא לחולין¹¹.

א"כ מצאנו ראייה אחרת לכך שבקונם פרטי אין ההקדש משפיע כ"כ שיצא לחולין, מדברי הירושלמי שמעל רק לפי טובת הנאה שבו, וצ"ל א"כ שהחילוק בין קונם כללי לפרטי הוא שהכללי קדוש קדושה עצמית, ואילו פרטי אינו קדוש כלל כי אם רק אסור עליו, וחילוק זה הובא במאירי לעיל (כח).¹²

אמנם מה שקשה מיישוב הירושלמי הוא שמנא ליה שמעילה בקונם פרטי היא רק לפי טובת הנאה, ועוד שעדין יש לנו לתרץ את מה ששאלנו בתחילה כיצד קונם פרטי אסור רק עליו שהרי אין דבר כזה חצי קדושה.

⁹ עי' אמרי בינה (נדרים סימן ט).

¹⁰ כמש"כ הר"ן ד"ה לפיכך יש לה פדיון.

¹¹ ועי' בפירוש הרא"ש לעיל דף לד: ד"ה להורישה לבניו.

¹² את חילוקו של המאירי מצאתי ב"בירור הלכה" על סוגייתנו.

אלא שי"ל כנ"ל שבאמת בקונם פרטי אין קדושה בגופו, ומה שאסור בהנאה על הנודר ומעל בו הוא רק בגלל שקונם זה אסור עליו, ומוכן ג"כ מדוע אמר הירושלמי שמעל רק לפי טובת הנאה שבו, לפי שאין זה מעילה רגילה של דבר הקדוש בקדושת הגוף, כי אם מעילה בדבר האסור עליו וע"כ מעל רק לפי מה שהוא נהנה.

סיכום

ביארנו בס"ד בחלקו הראשון של המאמר שההבנה מהו היחס בין קונם להקדש תלויה במחלוקת הרא"ש והר"ן עד כמה קונם תלוי כהקדש, וממילא האם הקונם קדוש בקדושת הגוף או שמא יש בו רק איסור מעילה על הבעלים.

כמו"כ ראינו בס"ד בחלקו השני של המאמר שזה החילוק בין קונם כללי לפרטי, שהכללי קדוש בקדושת הגוף, והפרטי רק אסור על הנודר.